

Дашевська О. В.,
кандидат економічних наук, доцент, завідувач
кафедри політології, соціології та гуманітарних наук,
Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля
(Україна, Дніпропетровськ), dashevskay@mail.ru

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВИ

Визначення геополітичного потенціалу країни – актуальне складне завдання, яке потребує широкого наукового дослідження з урахуванням сучасних умов світового розвитку. За мету було поставлено розкрити сутність поняття «геополітичний потенціал» та визначити його структуру. Основу дослідження становлять категоріальний апарат, логічний і системний підходи до аналізу геополітичних явищ та процесів, застосовано методи наукової абстракції, аналізу і синтезу, системного узагальнення, порівняльного аналізу. Визначено відмінність геополітичного потенціалу від геополітичного положення країни, яка полягає у включенні до геополітичного потенціалу країни різних геополітичних факторів, у тому числі і геополітичного положення країни. Запропоновано трирівневу структуру формування геополітичного потенціалу країни: фізичний рівень (географія та природно-ресурсний потенціал), соціальний рівень (економічний потенціал, військово-політичний потенціал, соціально-демографічний потенціал), психологічний рівень (інформаційний потенціал).

Ключові слова: геополітичний потенціал, геополітичний статус, держава, геополітичні фактори, сила держави, потужність держави, міць держави.

Сучасні тенденції світового розвитку обумовлюють необхідність пошуку державами «свого» місця у геополітичній системі, і Україна тут не виключення. Драматичні події, безпосереднім учасником яких є Україна, вивели на перший план питання геополітичного майбутнього держави. Україна знаходиться у пошуках себе, свого місця, яке повинно відповідати геополітичному потенціалу країни та національно-державним інтересам, а його обіймання забезпечуватись зовнішньою та внутрішньою політикою. Останнє направлене на набуття певної ваги у світі, тобто геополітичного статусу.

Визначення геополітичного потенціалу країни – доволі складний процес, який вимагає всебічного розгляду та аналізу. Актуальності даному питанню додає і зміна геополітичної картини світу, перерозподіл балансу сил. Тим більш, що серед праць українських дослідників важко знайти дослідження поняття геополітичного потенціалу, натомість превалює дефініція геополітичного положення країни.

Проблематика геополітичного потенціалу держави не нова для політичного дискурсу. Її ознаки можна знайти в роботах класиків політики Ф. Ратцеля, Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спайкмена. Вони виділяли фактори, які впливають на положення країни у геополітичній системі, сформували основний перелік атрибутів потужності держави. Сучасні науковці акцентують увагу на аналізі впливу різних факторів на геополітичний потенціал держави. Тут можна назвати В. Андреева, П. Бакланова, М. Бачварова, З. Бжезинського, А. Волинчука, С. Васильєва, С. Василенко, А. Гальчинського, Ю. Гладкого, В. Дергачева, М. Дністрянського, Ф. Заставного, Р. Клочко, Є. Козак, Максима та Олександра Паламарчуків, С. Писаренко, Л. Фартушняк, О. Шабля, В. Шведова, Б. Яценко та ін. Водночас, невирішеним залишається питання сутності геополітичного потенціалу держави, структури його визначення та формування.

Мета статті – розкрити сутність поняття «геополітичний потенціал» та визначити його структуру.

Поняття «геополітичний потенціал» увійшло в науковий обіг в період становлення класичної геополітики (кінець XIX – середина XX ст.), при цьому чіткого визначення чи конкретизації дана дефініція немає і по сей день. Лише наприкінці XX століття П. Я. Бакланов надав визначення геополітичному потенціалу, під яким він розумів максимально можливу реалізацію комплексу географічних чинників території, що виражається в ступені її існуючого впливу на сусідні країни [2]. Можна погодитись з тим, що дійсно, будь-яке геополітичне явище народжується і розвивається в межах географічного середовища, використовує його різні (у найширшому їх розумінні) ресурси і знаходиться під прямим впливом різноманітних дозвільних умов. Виходячи з визначення П. Я. Бакланова, очевидно, що ключем до розуміння геополітичного потенціалу території є географічні фактори, сукупний прояв яких, зрештою, і визначає рівень його (потенціалу) розвитку.

За думкою А. Б. Волинчука геополітичний потенціал характеризують галузеві, технологічні, результативні показники та показники розміщення. Однак ці традиційні для економічної географії показники в даному випадку в обов'язковому порядку набувають геополітичний «акцент» [6, с. 10]. При цьому, даний автор розглядає геополітичний потенціал окремої території, зазначаючи його різноманітність в межах однієї країни. Основний акцент тут робиться на суто технічних показниках розвитку території, опускаючи при цьому як географічні, так і інші фактори. До того ж, представлено розуміння геополітичного потенціалу виглядає «вирваним з контексту», адже немає ні вхідної, ні вихідної інформації щодо самої суті поняття.

У науковій літературі спостерігається ототожнення понять «геополітичний потенціал держави», «геополітичний статус держави» «геополітична потужність держави» або «геополітична міць держави». В. А. Дергачев [8–9] та В. Г. Андреев [1] розуміють геополітичний потенціал як сукупність політичних атрибутів або сукупність потужності (військово-політичної, економічної, демографічної, природно-ресурсної та інноваційної), що впливають на геополітичну конфігурацію в якому-небудь географічному масштабі. Таким чином, геополітичний потенціал виступає як сума всіх наявних компонентів, без вказівки на наявність будь-яких зв'язків і відносин між ними, що робить дефініцію менш ємною.

Ш. В. Читаєва представляє геополітичний потенціал як положення регіону відносно різних держав в рамках дуалізму Захід – Схід, іншими словами, дає характеристику політико-географічного положення [18]. В основу дослідження С. В. Бірюкова покладений економіко-галузевий підхід [3]. В. Б. Шведов і А. Б. Волинчук розглядають геополітичний потенціал як комплекс географічних факторів, що впливають на сусідні країни. На їхню думку, в ньому «відображено основне функціональне призначення – використання державою різних можливих складових її регіонів для вирішення своїх коротких і довгострокових геополітичних завдань» [5, с. 43].

За думкою Ю. Н. Гладкого та С. В. Писаренко поняття «геополітичний потенціал» держави (або макрорегіону) правильніше трактувати «як систему різних ресурсів (просторових, виробничо-економічних, фінансових, соціокультурних, логістичних, інформаційних і т.д.) та

відносин на даній території і за її межами, які можуть бути використані для реалізації геостратегії країни в інтересах національної безпеки» [7, с. 133]. Продовжуючи свою думку, далі ці автори пишуть, що «геополітичний потенціал являє собою мікросистему, кожна частина (субсистема) якої вносить свій внесок у підтримання стабільності ендемічного поля, хоча далеко не всі компоненти можуть бути «задіяні» у перехресних і прикордонних полях і, таким чином, «відповідати» кинутим викликам у силу своїх особливостей. Багато чого пояснюється тим, що більшість субсистем постійно змінюються – їх динаміка залежить від діяльності людини і географічних чинників» [7, с. 134].

В. Дергачов геополітичне положення країни розглядає у світлі концепції соціокультурного комунікативного простору, зазначаючи «географічну долю» держави визначає її місцерозвиток у багатовимірному міфологічному, релігійному, гео економічному, соціокультурному комунікативному просторі, на розпечених рубежах якого утворилася творча чи руйнівна енергетика» [9, с. 4].

М. Дністрянський досліджуючи проблему місця України у системі міжнародних відносин. Доходить висновку, що геополітичне положення країни відносно політичних центрів і явищ визначається як об'єктивними даними (потенціал, сусідство, стабільність), так і суб'єктивними моментами, пов'язаними зі здобутками та невдачами зовнішньої й внутрішньої політики. [10].

Ф. Заставний робить акцент на зовнішньоекономічних зв'язках держави, її економіко-географічному положенні [11].

Р. Ключко виділяє основні географічні чинники, що визначають та формують геополітичне положення держави, серед яких просторові, природно-географічні та суспільно-географічні [14]. При цьому, природничий чинник автор розглядає через призму мінерально-сировинних ресурсів, а суспільно-географічні – соціально-економічного й демографічного факторів.

Максим і Олександр Паламарчуки визначають теоретико-методологічні засади дослідження геополітичного положення України й власне, його зміст [16]. Так, згідно даних авторів у геополітичному положенні країни виділяють декілька рівнів: регіонально-субконтинентальний, континентальний, міжконтинентальний, світовий.

О. Шаблій розрізняє поняття політико-географічного та геополітичного положення, які багато з авторів ототожнюють. На його думку, геополітичне положення відображає вплив на політичні процеси і структури держави не лише зовнішнього політичного середовища, але й природних, екологічних, економічних, соціальних систем [17].

На нашу думку, найбільш вдалим визначенням геополітичного потенціалу є запропоноване білоруською дослідницею С. Козак, яка пише, що геополітичний потенціал «формується комплексним і збалансованим розвитком сукупного потенціалу країни і тими внутрішніми і зовнішніми факторами, які впливають на його подальшу реалізацію. Кожна розвинена компонента як в комплексі, так і окремо показує взаємну залежність зовнішніх і внутрішніх позицій країни, формує стійке місце держави у міжнародних відносинах» [12, с. 33].

Відповідно до вищевикладеного формуються і основні властивості геополітичного потенціалу:

– наявність внутрішніх і зовнішніх зв'язків (горизонтальних, тобто територіальних, і вертикальних – управлінських);

– геополітичний потенціал держави має структуру, тобто складається з пов'язаних підсистем;

– геополітичний потенціал держави характеризується цілісністю, оскільки ефективність його використання визначається збалансованістю всіх його компонентів.

Класики геополітики закладали в основу геополітичного потенціалу декілька груп факторів (Р. Челлен, Ф. Ратцель, А. Мехен), які підлягали оцінці, серед яких [13]:

– географічне положення;

– природно-ресурсний потенціал;

– характер ландшафту, кордонів;

– соціально-культурний потенціал – чисельність населення, культура, релігія;

– господарство та торгівля;

– форма державного управління.

Ю. В. Гладкий та С. В. Писаренко пишуть, що: «Складові геополітичного потенціалу не є жорстко фіксованими параметрами, а являють собою субсистеми, об'єднані у велику систему (макросистему)» [7, с. 133] і такими субсистемами на їх думку виступають:

1. Положення регіону щодо іншого;

2. Природно-ресурсний потенціал;

3. Соціально-культурний компонент;

4. Економічний компонент;

5. Військовий компонент;

6. Політичний компонент;

7. Транспортний і комунікаційний компонент;

8. Екологічний компонент [7].

Є. Козак виділяє сім компонентів геополітичного потенціалу, які показують взаємну залежність зовнішніх і внутрішніх позицій країни. Чим більш розвинутою виявляється кожна компонента сукупного потенціалу країни, тим більш стійкою є позиція держави в міжнародних відносинах: соціально-політичний потенціал, демографічний потенціал, науково-технічний потенціал, геоінформаційний потенціал, військово-політичний потенціал, гео економічний потенціал, інтелектуальний потенціал. Сукупність ефективно розвинених складових геополітичного потенціалу країни формує потужний динамічний соціум, який має можливість використовувати як свій геополітичний потенціал, так і потенціал окремих соціумів в планетарному масштабі [12].

Структура геополітичного потенціалу по В. Дергачову включає військовий, економічний та комплексний потенціали [8]:

С. В. Васильєв розглядає складові геополітичного потенціалу з точки зору їх впливу на міць країни, при цьому наряду з військовим, економічним, енергетичним, демографічним факторами, він виділяє ще і інформаційно-ідеологічний – здатність держави до розширення та проникнення в ментальний простір інших держав та міжнародних акторів. В даній частині С. В. Васильєв погоджується з Н. А. Комлевою і виділяє таку структуру інформаційно-ідеологічної міці держави: ідеологія, цінності традиційної культури суспільства; досягнення науки, мистецтва та літератури; спортивні досягнення; домінуюча громадська думка; загальна емоційна атмосфера» [4, с. 172–173]. Саме останній фактор у наш час демонструє все більш рішучі кроки по відновленню свого статусу.

Аналіз різних підходів до виділення складових геополітичного потенціалу держави на основі геополітичних факторів, дозволяє нам запропонувати його (потенціалу) структуру (рис. 1).

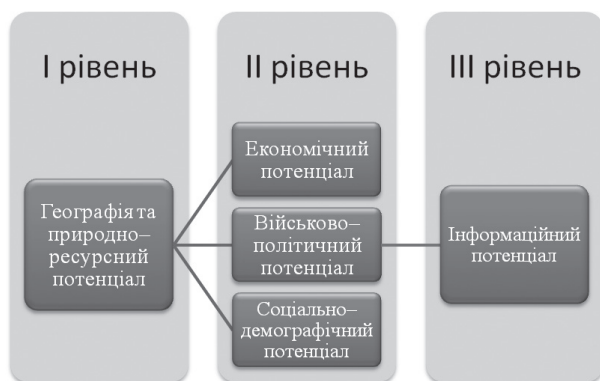

Рис. 1. Структура геополітичного потенціалу держави

Як видно з рис. 1 ми виділяємо трирівневу структуру геополітичного потенціалу держави:

I рівень – це фізичний потенціал країни, заданий природою, який не має високої динаміки змін, тому сюди і відноситься географія розташування країни, її ландшафт, територія, природні умови, наявність корисних копалин та можливість їх видобутку тощо.

II рівень – соціальний, який формується населенням країни, тут і демографічні показники, і економічний розвиток, і політичний устрій, і військово забезпечення, і культура країни.

III рівень – психологічний, вплив на який найбільше здійснює інформація та розвиток інформаційних технологій.

Важливо відмітити і ще один аспект – наявність реалізованого та нереалізованого геополітичного потенціалу. Реалізований геополітичний потенціал, на нашу думку, як раз і лежить в основі геополітичного статусу держави, а нереалізований або той, який потенційно можна мобілізувати для досягнення певних геополітичних цілей держави виступає основою геополітичної могутності. Поділ геополітичного потенціалу на реалізований та нереалізований також важливий з точки зору розуміння дійсної, а не абстрактної геополітичної картини світу. Доволі простий підхід пропонує М. В. Максимчук, розглядаючи праксеологічний ланцюг: ресурси – діяльність – потенціал. Такий діяльнісно-процесний підхід дозволив йому виділити задіяний і незадіяний ресурс і, відповідно реалізований та нереалізований потенціал: «потенціал – це трансформований діяльністю ресурс, реалізований потенціал..., а незадіяний ресурс – нереалізований потенціал – це резерв або запас [15, с. 132].

На основі вищевикладеного, можна запропонувати схему формування геополітичного потенціалу країни (рис. 2).

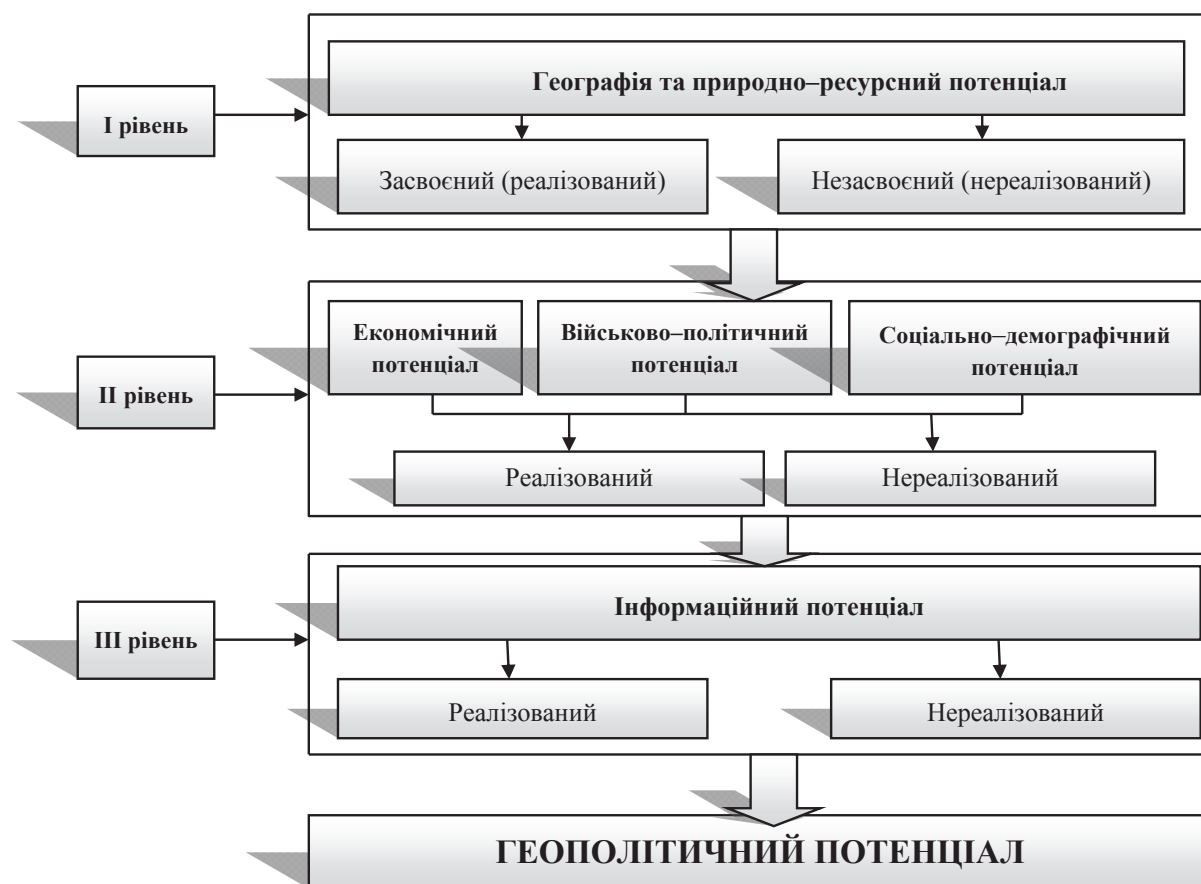

Рис. 2. Структурна схема формування геополітичного потенціалу держави

Отже, реалізований геополітичний потенціал – це сукупність геополітичних ресурсів, яка в процесі діяльності трансформована у практичний результат; нереалізований геополітичний потенціал – це сукупність наявних, але незадіяних в процесі діяльності ресурсів, які при мобілізації можуть бути реалізовані.

Таким чином, геополітичний потенціал країни – це Геополітичний потенціал складається з відповідних груп геополітичних ресурсів, до яких відносяться: географічні та природні ресурси; економічні ресурси; військово-політичні ресурси; соціально-демографічні ресурси та інформаційні ресурси. Запропонована структура заснована на врахуванні динаміки зміни аналогічних геополітичних факторів і враховує як національні, так і міжнародні (глобальні) особливості геополітичного процесу сучасності.

Список використаних джерел

1. Андреев В. Г. Геополитика и мировая война / В. Г. Андреев // Русский гуманитарный интернет-университет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.i-u.ru/biblio/archive/andreyev_geopolitimirovoina/. Дата обращения: 12.10.2014.
2. Бакланов П. Я. О категориях современной геополитики // Известия РАН. Серия географическая. – 2003. – №2. – С.12–18.
3. Бирюков С. В. Геополитический потенциал развития энергетики России и проблемы ее энергобезопасности: Дис. ... д-ра полит. наук. – М., 2002. – 333 с.
4. Васильев С. В. Геополитические акторы: сущность и типология / С. В. Васильев // Геополитика. – 2013. – №2. – С.167–180.
5. Волянчук А. Б., Шведов В. Б. Опыт предварительного определения состава геополитического потенциала // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – №13. – С.42–50.
6. Волянчук А. Б. Геополитическая экспертиза трансграничного региона «северо-восточная Азия» [Текст]: монография / А. Б. Волянчук; науч. ред. проф. С. В. Севастьянов. – Владивосток: Дальнаука, 2012. – 296 с.
7. Гладкий Ю. Н., Писаренко С. В. «Геополитическая конструкция» и «геополитический потенциал» – основные понятия геополитики / Ю. Н. Гладкий, С. В. Писаренко // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2013. – №154. – С.129–137.
8. Держачев В. А. Геополитика. Русская геополитическая энциклопедия / В. А. Держачев, 2010 // Аналитический и образовательный портал «Институт геополитики» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dergachev.ru/Russian-encyclopaedia/index.html>. Дата обращения: 16.01.2014.
9. Держачов В. Геополітична доля України / В. Держачов // День. – 2001. – 17 липня. – С.4.
10. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі / М. С. Дністрянський. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 310 с.
11. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
12. Казак Е. Геополитический потенциал республики Беларусь в современных условиях // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – №4. – С.33–38.
13. Классика геополитики, XIX век: Сб. – М.: ООО «Издательство АСТ». – 718 с. – (Philosophy), 2003.
14. Клочко Р. Ю. Суспільно-географічний аналіз геополітичного положення України у сучасній Європі: дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Роман Юрійович Клочко. – К., 2007. – 162 с.
15. Максимчук М. В. До проблеми визначення базових складових понятійної системи «ресурс – потенціал» у регіональних дослідженнях / М. В. Максимчук // Кримський економічний вісник. – Червень 2013. – №3 (04). – С.131–133.
16. Паламарчук М., Паламарчук О. Теоретико-методологічні засади дослідження геополітичного положення України / О. Паламарчук, М. Паламарчук // Український географічний журнал. – 1998. – №1. – С.19–23.
17. Соціально-економічна географія України: навч. посібник / За ред. проф. Шаблія О. І. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.
18. Читаев Ш. В. Геополитический потенциал Северо-кавказского региона: Дис. ... канд. полит. наук. – М., 2009. – 183 с.

Reference

1. Andreev V. G. Geopolitika i mirovaja vojna / V. G. Andreev // Russkij humanitarnyj internet-universitet [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.i-u.ru/biblio/archive/andreyev_geopolitimirovoina/. Data obrashhenija: 12.10.2014.
2. Baklanov P. Ja. O kategorijah sovremennoj geopolitiki // Izvestija RAN. Serija geograficheskaja. – 2003. – №2. – S.12–18.
3. Birjukov S. V. Geopoliticheskij potencial razvitiija jenergetiki Rossii i problemy ee jenergobezopasnosti: Dis. ... d-ra polit. nauk. – M., 2002. – 333 s.
4. Vasil'ev S. V. Geopoliticheskie aktory: sushhnost' i tipologija / S. V. Vasil'ev // Geopolitika. – 2013. – №2. – S.167–180.
5. Volynchuk A. B., Shvedov V. B. Opyt predvaritel'nogo opredelenija sostava geopoliticheskogo potentsiala // Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2008. – №13. – S.42–50.
6. Volynchuk A. B. Geopoliticheskaja jekspertiza transgranichnogo regiona «severo-vostochnaja Azija» [Tekst]: monografija / A. B. Volynchuk; nauch. red. prof. S. V. Sevast'janov. – Vladivostok: Dal'nauka, 2012. – 296 s.
7. Gladkij Ju. N., Pisarenko S. V. «Geopoliticheskaja konstrukcija» i «geopoliticheskij potencial» – osnovnye ponjatija geopolitiki / Ju N. Gladkij, S. V. Pisarenko // Izvestija RGPU im. A. I. Gercena. – 2013. – №154. – S.129–137.
8. Dergachev V. A. Geopolitika. Russkaja geopoliticheskaja jenciklopedija / V. A. Dergachev, 2010 // Analiticheskij i obrazovatel'nyj portal «Institut geopolitiki» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://dergachev.ru/Russian-encyclopaedia/index.html>. Data obrashhenija: 16.01.2014.
9. Dergachov V. Geopolitychna dolja Ukrai'ny / V. Dergachov // Den'. – 2001. – 17 lypnja. – S.4.
10. Dnistrjans'kyj M. S. Ukrai'na v polityko-geografichnomu vymiri / M. S. Dnistrjans'kyj. – L'viv: Vydavnychyj centr LNU im. Ivana Franka, 2000. – 310 s.
11. Zastavnyj F. D. Geografija Ukrai'ny: u 2-h knyгах / F. D. Zastavnyj. – L'viv: Svit, 1994. – 472 s.
12. Kazak E. Geopoliticheskij potencial respubliki Belarus' v sovremennyh uslovijah // Belorusskij zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyh otnoshenij. – 2004. – №4. – S.33–38.
13. Klassika geopolitiki, XIX vek: Sb. – M.: OOO «Izdatel'stvo AST». – 718 s. – (Philosophy), 2003.
14. Klochko R. Ju. Suspil'no-geografichnyj analiz geopolitychnogo polozhennja Ukrai'ny u suchasnij Jevropi: dys... kand. geogr. nauk: 11.00.02 / Roman Jurijovych Klochko. – K., 2007. – 162 s.
15. Maksymchuk M. V. Do problemy vyznachenja bazovyh skladovyh ponjatijnoi' systemy «resurs – potencial» u regional'nyh doslidzhennjah / M. V. Maksymchuk // Kryms'kyj ekonomichnyj visnyk. – Cherven' 2013. – №3 (04). – S.131–133.
16. Palamarchuk M., Palamarchuk O. Teoretyko-metodologichni zasady doslidzhennja geopolitychnogo polozhennja Ukrai'ny / O. Palamarchuk, M. Palamarchuk // Ukrai'ns'kyj geografichnyj zhurnal. – 1998. – №1. – S.19–23.
17. Social'no-ekonomichna geografija Ukrai'ny: navch. posibnyk / Za red. prof. Shablja O. I. – L'viv: Svit, 1994. – 608 s.
18. Chitaev Sh. V. Geopoliticheskij potencial Severo-kavkazskogo regiona: Dis. ... kand. polit. nauk. – M., 2009. – 183 s.

Dashevsk'a O. V., PhD, docent, head of the Department of Political Science, Sociology and Humanities, Alfred Nobel University in Dnepropetrovsk (Ukraine, Dnepropetrovsk), dashevskay@mail.ru

Geopolitical potential as a basis of the state geopolitical status

Determination of the geopolitical potential of the country – an actual complex task which requires extensive scientific research, taking into account the current conditions of global development. The purpose of the article was supplied to reveal the essence of the concept of «geopolitical potential» and determine its structure. The basis of the study make categorical apparatus, logical and systematic approach to the analysis of geopolitical phenomena and processes, applied methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, generalization of the system, the comparative analysis. Defined Unlike geopolitical potential of the geopolitical situation of the country, which is to include in the country's geopolitical potential of various geopolitical factors, including the geopolitical situation in the country. It is proposed a three-tier structure of the formation of the geopolitical potential of the country: the physical layer (the geography and natural resources potential) social level (the economic potential, the military-political potential, socio-demographic potential), the psychological level (information capacity).

Keywords: geopolitical potential, geopolitical status, state, geopolitical factors, state strength, state power.

Дашевская О. В., кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой политологии, социологии и гуманитарных наук, Днепропетровский университет им. Альфреда Нобеля (Украина, Днепропетровск), dashevskay@mail.ru

Геополитический потенциал как основа формирования геополитического статуса государства

Определение геополитического потенциала страны – актуальная сложная задача, которая требует широкого научного исследования с учетом современных условий мирового развития. Целью статьи было поставлено раскрыть сущность понятия «геополитический потенциал» и определить его структуру. Основу исследования составляют категориальный аппарат, логический и системный подходы к анализу геополитических явлений и процессов, применены методы научной абстракции, анализа и синтеза, системного обобщения, сравнительного анализа. Определено отличие геополитического потенциала от геополитического положения страны, которое заключается во включении в геополитический потенциал страны различных геополитических факторов, в том числе и геополитического положения страны. Предложено трехуровневую структуру формирования геополитического потенциала страны: физический уровень (география и природно-ресурсный потенциал), социальный уровень (экономический потенциал, военно-политический потенциал, социально-демографический потенциал), психологический уровень (информационный потенциал).

Ключевые слова: геополитический потенциал, геополитический статус, государство, геополитические факторы, сила государства, мощь государства.

* * *

УДК 32:316.485.22

Дмитренко С. П.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
політології та державного управління, Національний
педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
(Україна, Київ), 311071@ukr.net

ФОРМИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ: ТРАДИЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА

Проаналізовано феномен політичного протесту. Виділено підходи до визначення законодавчо узгоджених і заборонених форм політичного протесту, розглянуті форми протестної участі. Стаття має на меті структурування та політологічний аналіз основних форм політичного протесту. Методологічну базу матеріалу статті становить поєднання наукових принципів об'єктивності, системності, послідовності, цілісності, конкретності та методів і методологічних підходів сучасної політичної науки.

Основними висновками є: політичні протести виражають потреби та конкретизують вимоги суспільства до влади; нові та традиційні форми політичного протесту виступають засобом через який політичні чи соціальні групи, окремі індивіди виражають свою незгоду з існуючим станом речей; конструктивна роль політичного протесту полягає в тому, що він загострює політичні, соціальні, економічні, культурні процеси та конкретні проблеми, які потребують політичного вирішення.

Ключові слова: політика, політичний протест, форми політичного протесту.

Політичний протест зазвичай визначають як відкритий прояв негативного відношення до політичної системи у цілому чи до її окремих елементів, норм, цінностей, осіб, принципів. Протест політичний (лат. protestor – публічно доводити, грец. – політика) – вид політ. участі, що виражається у негативному ставленні до політ. системи в цілому або до її окремих елементів, норм, цінностей у відкритій, демонстративній формі [4, с. 557]. Така діяльність є невід'ємною частиною політичного життя держави та здійснює значний вплив на розвиток політичних процесів. Її виникнення пов'язують з неефективною реалізацією політичною структурою своїх функцій та завдань, а до основних активних форм політичного протесту відносять мітинги, страйки, демонстрації, тероризм, як найбільш небезпечний його прояв. Всі ці форми політичного протесту активно застосовуються у політичних процесах в сучасній

Україні, а тому їх подальше теоретичне обґрунтування та класифікація не втрачають своєї актуальності.

З огляду на це, метою статті є спроба структурування та політологічного аналізу основних форм політичного протесту.

Теоретичну базу для дослідження основних форм політичного протесту склали роботи таких зарубіжних учених як: Т. Гар, С. Терроу, Дж. Дженкінс, Б. Кландермас, Ч. Тіллі, Т. Скокпол, Т. Жиро та інші. Серед російських учених ґрунтовними є роботи В. Позднякова, В. Сафронова, І. Савченко, О. Єпіфанової Д. Челпанової. У вітчизняній політичній науці, у рамках своїх наукових розвідок проблематики політичного протесту торкаються: Н. Ротар, І. Побочий, Є. Лисеєнко, О. Максимова. Отож, політичний протест виділяється у якості самостійної предметної одиниці у політичній науці, хоча комплексне дослідження його форм у політичному просторі до сьогодні залишається недостатньо розробленим.

Розглядаючи базові підходи до пояснення політичного протесту маємо виділити ті, які носять нормативний характер. Для них політичний протест постає формою «нетрадиційної» політичної поведінки. Критерієм традиційності чи не традиційності тут виступає існування законодавчо унормованих правил і законів, які сприяють та регулюють можливості вираження у політиці інтересів різних соціальних груп чи конкретних осіб. Не дивлячись на те, що будь-який протест має свої особливості, вітчизняні та зарубіжні науковці пропонують виділити певні стадії характерні для кожного з них. Так Ю. Плотинський пропонує розглядати стандартні життєві цикли, фази протестного руху. До першої фази вчений відносить виявлення суспільного незадоволення. Серед незадоволених формується консолідована група однодумців котрі протестують проти конкретних дій влади чи її певних представників. Члени цієї групи розглядають події через формулу «ми – вони». На другій фазі рух протесту радикалізується і можуть виникати вимоги змінити діючу владу чи певні політичні принципи і норми. На третій фазі протестний рух може викристалізувати власну групову ідентичність, почати активну агітаційну діяльність, закликати до колективних форм протесту. Четверта фаза формалізує цілі, завдання та програму дій протестного руху які, на думку його учасників, призведуть до зміни тих інститутів проти яких здійснюються протести. На наступному етапі протестний рух стає масовим, а масштаб та інтенсивність протестних дій досягають свого максимуму. У надрах руху з'являються гнучкі форми організації та швидкої мобілізації прихильників. Далі виникає централізована організаційна структура зі своїми внутрішніми правилами, дисципліною, статутом. Тут очільники протесту беруть під свій контроль місцеві та регіональні організації, які підтримують протестний рух чи виникли під його впливом. На останній, сьомій фазі розвитку протестного руху, він поступово поглинається організаційною структурою, здобуває легальний статус та влаштовується в систему діючих соціальних інститутів репрезентуючи себе громадською організацією чи політичною партією.

Отож політичний протест охоплює досить широке коло питань соціального та політичного життя суспільства. Як вітчизняні так і зарубіжні дослідники констатують, що цей феномен використовують для репрезентації думок та дій щодо не сприйняття чи заперечення політичної